

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ПІДРУЧНИКА З ГЕНДЕРНИХ СТУДІЙ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті проаналізовано проблеми створення підручника з гендерного знання, спрямованого на формування критичного мислення, подолання гендерних стереотипів та гендерної нерівності у процесі навчання у вищій школі. Автор зазначає, що в українській освіті існує проблема зі створення підручника з гендерних студій. Це пов'язано з тим, що наявні посібники мають чітку прив'язку до певних дисциплін: гендерна психологія, гендерна соціологія, гендерна педагогіка, гендерна журналістика тощо. Розкрито проблему вкорінення гендерних стереотипів у повсякденній практиці вишівського навчання, що й відображено у посібниках, які мають приховані та відкриті елементи статевої дискримінації. Розроблено модель посібника з гендерних студій.

Ключові слова: гендерне навчання, гендерна нерівність, критичне мислення, міждисциплінарний зв'язок, практико-орієнтоване навчання.

© Мельниченко О.В., 2017

Вступ. Сьогодні думка про те, що поведінка людини насамперед визначається не стільки своїми біологічними особливостями, як її соціальною роллю на тлі суспільних відносин, стала поступово близькою для науковців. Дійсно, люди настільки різні, а суспільні відносини — мінливі, що сьогодні неможливо визначити роль чи місце індивіда винятково за його біологічними (вік, стать, вага, колір шкіри, наявність особливих потреб) чи ментальними (вірування, ідеологічні переконання, гастрономічні уподобання) характеристиками. Наука, нарешті, повертається обличчям до людини у своїх новітніх концепціях, сформульованих завдяки залученню наукових здобутків філософії, соціології, культурології, педагогіки, психології, журналістики, біології та інших антропологічних («людинознавчих») наук, зростає значущість індивідуальних особливостей особистості.

Однією з важливих перешкод, що заважає розвитку суспільства на шляху до сучасного, цивілізованого, демократичного майбутнього, є проблема формування гендерного паритету (гендерної рівності) та гендерної політики в Україні. Освіта в цьому аспекті є найважливішим методом розв'язання питань гендерної нерівності та гендерного дисбалансу, засадою для формування нового критичного мислення.

Гендерні студії (gender studies) — це загальна назва методологічного підходу вивчення чинників, процесів і результатів соціального конструювання гендеру. Вони мають яскраво виражений міждисциплінарний зв'язок та стосуються низки соціально-гуманітарних і навіть природничих дисциплін. Гендерні знання допоможуть

створенню умов для гендерної рівності та рівноправного розвитку особистості незалежно від статі у сучасному українському суспільстві. Для цього мають бути зроблені радикальні зрушення в гендерній соціалізації дітей та юнацтва, зруйновані гендерні стереотипи, створені умови для мобільності гендерних ролей чоловіків та жінок у суспільстві. Тому перш за все науковцям треба відмовитися від обмежувального, диференційного підходу до виховання особистості залежно від її статі. Замість цього метою навчання та виховання має стати індивідуальний, особистісний розвиток кожної людини.

Однак сьогодні в українській освіті існує проблема зі створення підручника з гендерних студій. Це пов'язано з тим, що існуючі посібники мають чітку прив'язку до певних дисциплін: гендерна психологія, гендерна соціологія, гендерна педагогіка, гендерна журналістика тощо.

Сучасний підручник з гендерних студій має бути універсальним та спиратися на останні наукові дослідження у цій сфері, глибинні міждисциплінарні зв'язки й практику сьогодення. Така потреба покликана важливістю формування гендерних взаємовідносин у молодого покоління. При цьому треба враховувати значні зміни в ролях чоловіків і жінок у сучасному суспільстві, підвищення уваги до людської особистості як унікальної, неповторної сутності, індивідуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою для виникнення гендерного підходу в освіті та вихованні стало нове соціальне знання (М. Фуко, І. Гофман, П. Бергер, Т. Лукман та ін.) і наукові роботи теоретиків фемінізму, які були

майже невідомі в Україні до недавнього часу (Дж. Скотт, Дж. Батлер, Ю. Кристева, Л. Ірігарей та ін.). Гендерній проблематиці в освіті приділили увагу такі дослідники, як І. Кон, О. Ярська-Смирнова, Л. Попова, Л. Штильова, І. Кльоцина, О. Чеснокова та ін. Доцільність гендерної освіти в Україні було обґрунтовано в наукових розвідках Т. Талько, Т. Дороніної, О. Луценко та ін. Проблеми створення підручника з гендерного знання розглядали Т. Марценюк (гендерна журналістика), Т. Говорун і О. Кікінеджи (гендерна психологія) та ін.

Можна констатувати той факт, що останніми роками українська наукова спільнота значно просунулася у вивченні та осмисленні гендерної проблематики. Перш за все це пов'язано з прагненням держави до утвердження гендерної демократії, що засвідчене прийняттям Верховною Радою України 8 вересня 2005 р. Закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а 27 грудня 2006 р. ухваленням урядом постанови «Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року». На її виконання 10 вересня 2009 р. було підписано наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту». Восени 2013 р. уряд знову прийняв схожий документ зі строком виконання до 2016 р.

Прийняття таких документів продемонструвало світовій спільноті готовність України до глобальних викликів тисячоліття. Але, окрім прийнятих законів та декларацій, міжнародна спільнота очікує реальних кроків із впровадження гендерної рівності в українському суспільстві.

Більшість дослідників зауважують, що абстрактне знання норм моралі та законів суспільства не є гарантом рівноправних стосунків між чоловіком та жінкою, мобільної зміни ними ролей у суспільстві, звільнення від гендерних стереотипів. Важливого значення набуває власний соціальний досвід гендерної взаємодії у реальному житті, який підкріплюється індивідуальною системою цінностей, орієнтацій, настанов, внутрішньою позицією та вмінням критично мислити й аналізувати реальний стан взаємовідносин між чоловіками та жінками в українському суспільстві. У цьому аспекті на першій план висувається гендерна освіта та її роль у формуванні у студентської молоді дійсно рівноправної моделі взаємовідносин між чоловіками й жінками.

На нашу думку, цей процес відбувається не тільки завдяки викладанню таких предметів, як гендерна журналістика, гендерна педагогіка, гендерна соціологія або гендерна психологія. Він є набагато глибшим та різноманітнішим і охоплює майже всі дисципліни навчальної програми

вишу незалежно від спеціальності, яку прагне отримати студент, а саме: філософію, соціологію, культурологію, релігієзнавство, політологію, право, психологію, етику, педагогіку, журналістику тощо.

Мета статті — розробити модель підручника з гендерних студій на основі міждисциплінарних зв'язків предметів навчального плану вищої школи та вплив гендерного знання на формування критичного мислення студентів. Як **завдання статті** можна визначити такі: проаналізувати стан існуючих посібників з дисциплін навчального плану вищої школи щодо гендерної рівності та наявності гендерних стереотипів; дослідити міждисциплінарні зв'язки під час вивчення гендерних студій; визначити комплекс методів з формування критичного мислення під час проходження гендерних студій; практичне застосування гендерного знання.

Одним із головних підходів сучасного підручника з гендерних студій має стати критичний підхід, спрямований на зміну існуючого стану речей щодо гендерної рівності, а також активне і свідоме ставлення та критика владних структур всіх рівнів (центральної, регіональної, місцевої) стосовно гендерної політики. Крім того, однією з сильних сторін гендерних студій є їх послідовність та зосередженість на питаннях соціальної відповідальності влади, що також дає змогу безпосередньо формувати критичне мислення студентів.

Слід зазначити, що гендерні дослідження мають свої педагогічні та дидактичні аспекти. Предмет гендерних досліджень характеризується плюралізмом, який можна розглядати як одну з найсильніших сторін дисципліни. Саме гендерні дослідження як предмет вивчення та навчання є містком між гуманітарними, соціальними та природничими науками.

Іншою складовою сучасного посібника з гендерних студій має стати яскраво виражений міждисциплінарний компонент (Henderson E., 2015, р. 38), що безпосередньо пов'язаний з філософією, соціологією, культурологією, релігієзнавством, політологією, правом, психологією, етикою, педагогікою, журналістикою тощо. Крім того, міждисциплінарний компонент має як емпіричний, так і теоретичний контексти, тобто гендерні студії можуть і мають вивчатися практично всіма студентами. Це пов'язано з тим, що неможливо відокремити проблеми статі, класу, етнічної приналежності, раси, віри, сексуальності одне від одного. Звідси логічно випливає висновок про те, що методи навчання, програми та посібники у галузі гендерних досліджень вимагають постійного розвитку та змін.

Головним завданням гендерного навчання у вищій школі є гарантування студентам рівних можливостей у освіті та соціальній діяльності,

а також вільного висловлювання своїх думок, що, у свою чергу буде запорукою формування критичного мислення. Для цього доцільно широко використовувати у посібнику статистичні дані з приводу гендерної нерівності в Україні.

Наявність гендерної нерівності в українському суспільстві засвідчують як міжнародні звіти, так і вітчизняні соціологічні дослідження. Індекс із гендерної рівності (Gender Equality Index) є одним із важливих компонентів щорічного міжнародного Звіту Програми розвитку ООН (UNDP Human Development Report). Станом на 2014 р. Україна посіла в ньому 83 місце за рівнем розвитку людського потенціалу.

У міжнародному звіті Рівня свободи у світі (Freedom in the World, Freedom House) також є розділ про «особисту автономію та індивідуальні права». У ньому, зокрема, зазначається, що будучи в 2014 р. «частково вільною» країною із значенням 3,5 (із максимальних 7), в Україні спостерігається певна низка проблем стосовно забезпечення гендерної рівності: «Гендерна дискримінація забороняється відповідно до Конституції, але урядовці демонструють мало інтересу чи розуміння проблеми. Правозахисні організації скаржаться, що роботодавці відкрито дискримінують претендентів на роботу за ознаками статі, зовнішності та віку. Торгівля жінками за кордоном з метою проституції залишається серйозною проблемою» (Freedom in the World, 2014).

І хоча сьогодні в Україні громадські організації за підтримки ЄС постійно проводять конкурс для українських компаній — «Рівні можливості: найкращий роботодавець» — для створення однакових можливостей під час працевлаштування на роботу для чоловіків та жінок, загальна картина виглядає досить стандартною. Найчастіше роботодавці не хочуть мати справу із молодими жінками або із жінками, у яких є маленька дитина («ви заміжня?», «ви маєте (плануєте мати) дітей?»). Такі питання постійно присутні на співбесідах роботодавців із кандидатками. Водночас чоловіків ніколи не запитують на співбесіді, чи планують ті одружитися або заводити сім'ю. Крім того, зарплата жінок є на 30 % меншою від середньостатистичної зарплати чоловіків; 86 % топ-менеджерів в українських компаніях — чоловіки, а 40 % роботодавців підтверджують, що у чоловіків більше шансів отримати керівну посаду (Гендерні медійні практики, 2014, с. 34).

Іншою проблемою усіх підручників з будь-яких дисциплін навчального плану (насамперед шкільних) є їх орієнтація на розподіл праці за статевою ознакою, закріплення ролей чоловіка та жінки у суспільстві, репродукування гендерних стереотипів, відсутність прикладів успішної діяльності жінок у науці, політиці, економіці тощо.

На цьому перелік перешкод для прийняття гендерних перетворень в Україні не закінчується. Антигендерні ідеї вкорінюються в нашому суспільстві змалечку. Іграшки у дитячих садках, книжки та підручники повідомляють (часто непомітно, але наполегливо) про те, як має бути влаштований увесь світ. Свідченням цього може бути приклад того, як консервативно орієнтовані кола дошкільної освіти з осудом зустріли ідею про те, що вже давно втілюється у шведських державних дитячих садочках, а саме — уникнення акценту на статі дітей та нав'язування типового для хлопців і дівчат набору іграшок. У цьому поборники суворості й чистоти моралі побачили ризик схилення дітей до нетрадиційної сексуальної орієнтації.

Усе перелічене підтверджує наявність гендерних стереотипів у повсякденній практиці як вишівського, так і шкільного навчання, що й відображається у посібниках. Перш за все, це стійке вкорінення пояснюється наслідком прихованих чи відкритих елементів статевої дискримінації. Відкритою дискримінацією вважається наявність навчальних програм, що викладаються окремо для хлопчиків і дівчаток. Це є досить характерним для уроків праці в середній школі. Традиційно дівчаток навчають веденню домашнього господарства (готуванню, шиттю), хлопчиків — столярній і слюсарній справі.

Прихована дискримінація — це наявність гендерних стереотипів у шкільних підручниках та інших навчальних матеріалах, їх ретрансляція у поведінці вчителя під час занять. Зокрема, у більшості шкільних підручників дівчаткам пропонується тільки одна модель ідентифікації (родина), хлопчики мають більш широкий вибір, але при цьому їхня сімейна роль розглядається як периферійна. Жінки показані пасивними, зайнятими традиційними справами (готування, прибирання тощо). Чоловіки та хлопчики зайняті роботою або хобі. Граматика мови підручників часто вимагає використання чоловічого роду, особливо коли йдеться про людину або людей взагалі, без посилення на статево належність.

Таким чином, навчальний план / навчальна програма, приховуючи дискримінацію, нав'язують особистості певну суспільну роль шляхом відповідного підходу до освіти форми навчально-виховного процесу не лише ретранслюють традиційні гендерні стереотипи, стандарти, упередження, а й через саму систему організації освітнього процесу (зміст предметів, структуру, методи і форми освіти, стиль поведінки і викладання, специфіку гендерної стратифікації вчительської професії) закріплюють і підтримують гендерний дисбаланс, позиціонуючи при цьому однобічний маскулінно-централізований характер освіти (рис. 1).

Рис. 1. Модель сучасного підручника з гендерних студій

Висновки. Підручник з гендерних студій має стати універсальним сучасним підручником, що спирається на останні наукові дослідження у галузі гендерних знань, глибинні міждисциплінарні зв'язки, критичне мислення, інтерактивні методи навчання та практику сьогодення. Однак

слід зазначити, що під час навчання або написання посібника щодо підвищення обізнаності про статеві відмінності або гендерну нерівність не можуть бути використані примусові методи, навіть для створення консенсусу в студентській групі чи іншому середовищі.

ДЖЕРЕЛА

1. Freedom in the World 2014. Freedom House, about Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/ukraine-0#.U9tj6PmSwbQ>
2. Гендерні медійні практики : навч. посіб. із гендерної рівності та недискримінації для студ. вищ. навч. закл. / Заг. ред. С. Штурхецький. — К., 2014. — 206 с.
3. *Henderson E.* Gender Pedagogy. Teaching, Learning and Tracing Gender in Higher Education. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2015. P. 38. DOI:10.1057/9781137428493.0007.

REFERENCES

1. Freedom in the World 2014. Freedom House, about Ukraine. <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/ukraine-0#.U9tj6PmSwbQ>
2. *Henderni mediini praktyky [Gender Media Practices].* (2014). Navch. posib. z hendernoyi rivnosti ta nedyskryminatsii dlia stud. vyshch. navch. zakl. Zah. red. S. Shturkhetskyi. K., 206 s. (in Ukrainian).
3. *Henderson E.* (2015). Gender Pedagogy. Teaching, Learning and Tracing Gender in Higher Education. Basingstoke : Palgrave Macmillan, P. 38. DOI:10.1057/9781137428493.0007.

Мельниченко О.В.

ПРОБЛЕМЫ НАПИСАНИЯ УЧЕБНИКА ПО ГЕНДЕРНОМУ ИССЛЕДОВАНИЮ ДЛЯ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье проанализированы проблемы создания учебника по гендерному исследованию, направленному на формирование критического мышления, преодоление гендерных стереотипов и гендерного неравенства в процессе обучения в высшей школе. Автор отмечает, что в украинском образовании существует проблема по созданию учебника по гендерному исследованию. Это связано с тем, что имеющиеся пособия четко привязаны к определенным дисциплинам: гендерная психология, гендерная социология, гендерная педагогика, гендерная журналистика и тому подобное. Раскрыта проблема укоренения гендерных стереотипов в повседневной практике вузовского обучения, что и отражено в учебниках, которые имеют скрытые и открытые элементы половой дискриминации. Разработана модель пособия по гендерному исследованию.

Ключевые слова: гендерное обучение, гендерное неравенство, критическое мышление, междисциплинарная связь, практико-ориентированное обучение.

Olga Melnychenko

PROBLEM OF CREATING TEXTBOOK ON GENDER STUDIES FOR UNIVERSITY STUDENTS

This article analyses the problem of creating a textbook on gender knowledge aimed at fostering critical thinking, overcoming gender stereotypes and gender inequality in learning in higher education. Today in Ukrainian education there is a problem with textbooks in gender studies. This is due to the fact that existing textbooks have a clear binding to specific subjects: gender psychology, gender sociology, gender education, gender journalism etc. The main task of gender studies in higher education is to ensure students equal opportunities in education and social activities, and their free expression of thought, which in turn is the key to the formation of critical thinking. The current textbook on gender studies should be universal and based on the latest research in this field, deep interdisciplinary communication and practice today.

The goal of article is to develop a model textbook on gender studies based on interdisciplinary connections subjects of the curriculum of higher education, knowledge and influence of gender on the formation of critical thinking of students. As the article tasks can be defined as follows: to analyze the existing textbooks on subjects of high school curriculum on gender equality and the presence of gender stereotypes; to explore interdisciplinary connections while studying gender studies; to define a set of methods for the formation of critical thinking during the study of gender studies; practical application of gender knowledge.

The availability of gender stereotypes affect daily practice as university and school, as reflected in the textbooks. First, the steady rooting is explained due to open or hidden elements of gender discrimination. Open discrimination is the presence curriculum taught separately for boys and girls. Hidden discrimination is the presence of gender stereotypes in textbooks and other educational materials retransmission of teacher behavior in the classroom. Thus, the hidden curriculum / training program impose the individual a social role through appropriate design. Handbook «Gender Studies» has become a universal modern textbooks based on the latest research in the field of gender expertise, in-depth interdisciplinary communication, critical thinking, interactive teaching methods and practices of today.

Key words: gender studies, gender inequality, critical thinking, inter subjectivity, practice-oriented education.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017

Прийнято до друку 01.09.2017